

pod red. J. Michalewicza,
Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 429-432.

MIECZYŚLAW BARCIK

KURS NAUKOWY DLA KANDYDATÓW NA NAUCZYCIELI GIMNASTYKI W SZKOŁACH ŚREDNICH W KRAKOWIE (1895 – 1914)

I. Zarys dziejów kursu i organizacja studiów. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów kursu i organizacja studiów¹

Powołanie Kursu Naukowego dla Kandydatów na Nauczycieli Gimnastyki w Szkołach Średnich w Krakowie, jak większość podejmowanych wówczas w tym zakresie inicjatyw, wiąże się z działalnością Henryka Jordana (1842–1907), właściwego twórcy i długoletniego kierownika, tego ważnego w kraju ośrodka kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego. Przedstawiony przez Radę Szkolną Krajową 16 XI 1892 r. projekt uruchomienia kursu praktycznego gimnastyki przy Uniwersytecie Jagiellońskim, spotkał się z życzliwym przyjęciem w środowisku uniwersyteckim, m.in. na specjalnie w tym celu zwołanej konferencji 16 II 1893 r. Akcję tę poparł również Senat Akademicki UJ w memoriale skierowanym 3 III 1893 r. do Namiestnictwa, w którym zaaprobowano opracowane przez H. Jordana wnioski organizacyjno-osobowe. Ministerstwo Wyznań i Oświaty rozporządzeniem z 18 VIII 1894 r. zezwoliło na *aktywowanie z rokiem szkolnym 1895/96 naukowego kursu dla kandydatów na nauczycieli gimnastyki w celu udzielania w systematyczny sposób teoretycznych wiadomości i praktycznego uzdolnienia, wymaganych do uzyskania świadectwa kwalifikacyjnego*².

¹ O kursie pisali: Aleksander Orchowicki, *Kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego w Krakowie w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Rocznik Naukowy. [Wyd.:] Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego w Krakowie. T. 2: 1962, Kraków 1964, s. 47–65; Rozdział III *Kursy Naukowe Gimnastyki na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku*; K[ajetan] Hądzelek, *Pierwsze w Polsce uniwersyteckie studium wychowania fizycznego*, [w:] *Wychowanie Fizyczne i Sport. Studia i materiały*, T. 5: 1961, Warszawa 1961, s. 83–88.

² Arch. UJ, syg. KNG 2: pismo Namiestnictwa z 4 X 1894 r. do H. Jordana.

We wstępnych projektach kursu postulowano konieczność jak najściślejszego powiązania go z Uniwersytetem Jagiellońskim. Różnica zdań zarysowała się w określeniu stosunku kursu do działającej od 1868 r. Komisji Egzaminacyjnej dla Nauczycieli Szkół Średnich oraz do mającej powstać w Krakowie, na podstawie zezwolenia ministra wyznań i oświaty z 26 II 1894 r., Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Gimnastyki w Szkołach Średnich i w Seminarjach Nauczycielskich³.

Ostatecznie kurs gimnastyczny zorganizowano jako jednostkę zależną bezpośrednio od Rady Szkolnej Krajowej, faktycznie jednak złączoną wieloma więzami z uniwersytetem, do którego w 1913 r. go włączono. Sekretariat kursu znalazł pomieszczenie w uczelni; także niektóre wykłady, zwłaszcza teoretyczne, odbywały się w gmachach uniwersyteckich, w Collegium Phisicum, Collegium Novum i Collegium Minus, w Gabinecie Anatomicznym lub w Zakładzie Fizjologicznym. Kwestura UJ prowadziła rachunkowość kursu rozliczając dotacje udzielane przez Namiestnictwo. W nieformalny, ale w dość istotny sposób łączyła się również działalność kursu z Komisją Egzaminacyjną dla Nauczycieli Gimnastyki gdyż powoływano do niej wszystkich jego wykładowców.

Pierwszym kierownikiem kursu został 18 VIII 1894 r. Henryk Jordan, sprawujący również funkcję przewodniczącego komisji egzaminacyjnej; obowiązki te pełnił do śmierci (zm. 18 V 1907). Po nim kursem kierował Odo Bujwid (1907), a w latach 1907–1914 Emil Godlewski mł. Do grona wykładowców należeli profesorowie i docenci uniwersytetu, wybitni lekarze i biolodzy: Adam Bochenek, Odo Bujwid, Emil Godlewski mł., Kazimierz Kostanecki, Roman Nitsch i Michał Siedlecki. Zajęcia prowadzili także znani praktycy i teoretycy wychowania fizycznego: Jan Bielawski, Herman Mojmir, Stanisław Marian Tokarski, Zygmunt Wyrobek i in. Korzystano z urzędzeń, gabinetów i zakładów Wydziału Lekarskiego oraz z wypożyczonych sal gimnastycznych i boisk sportowych: PTG *Sokół*, zakładu gimnastycznego H. Jordana i Parku Jordana. Dzięki staraniom H. Jordana udało się zgromadzić wiele modeli przyrządów sportowych jak również bibliotekę, które pozostawały pod opieką laboranta.

Dwuletni cykl nauczania (4 semestry) obejmował początkowo, obok praktycznych umiejętności gimnastycznych, zasady teorii, historię i metody ćwiczeń cielesnych. Ponadto słuchacze zdobywali podstawowe wiadomości z anatomii, fizjologii i dietetyki. Program zajęć uzupełniono następnie z inicjatywy E. Godlewskiego mł., organizowanymi na wolnym powietrzu grami i zabawami sportowymi. W 1913 r. wprowadzono dodatkowo m.in. ćwiczenia praktyczne z szermierki, metodykę umiejętności pływania i wiosłarstwa. Dostosowano więc program nauczania do wymagań stawianych kandydatom pragnącym uzyskać

³ Arch. UJ, syg. KENG 2: pismo Ministerstwa Wyznań i Oświaty do H. Jordana z 26 II 1894 r.

dyplom nauczycielski, uprawniający do nauczania gimnastyki w gimnazjach i w seminariach nauczycielskich, zgodnie z rozporządzeniem ministra wyznań i oświaty z 30 X 1913 r.⁴

Na kurs wpisywać się mogli nie tylko studenci uniwersytetu, ale również nauczyciele szkół ludowych, gdyż przyjmowano także kandydatów z tzw. maturą seminaryjną. W latach 1895–1914 w kursie uczestniczyło 186 (zapisanych było 228) słuchaczy, w większości studentów Wydziału Filozoficznego (155 osób), Wydziału Lekarskiego (7 osób) i Wydziału Prawa (4 osoby), ponadto doktorzy medycyny (3), nauczyciele szkół średnich (5) oraz szkół wydziałowych i ludowych (14)⁵. Sześćdziesięciu jeden absolwentów tego kursu przystąpiło do egzaminów przed krakowską komisją egzaminacyjną⁶. Współcześnie sugerowano jakoby znaczna część młodzieży traktowała zajęcia kurso- we jako formę rekreacji.

W latach akademickich 1895/96–1912/13 odbyło się dziewięć dwuletnich turnusów szkoleniowych, na które uczęszczało przeciętnie w ciągu roku 20 słuchaczy. Turnus dziesiąty (1913/14–1914/15) z powodu wybuchu wojny został 18 X 1914 r. przerwany z polecenia Rady Szkolnej Krajowej.

Decyzją tą nie tylko zawieszono wykłady i ćwiczenia dydaktyczne z gimnastyki, ale także zerwano na trzynaście lat związek studium wychowania fizycznego z Uniwersytetem Jagiellońskim. Stało się tak wbrew postanowieniom o włączeniu od 1913 r. kursu gimnastycznego do UJ jako odrębnej jednostki dydaktycznej⁷. Całkowite zespolenie nastąpiło w oparciu o rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 30 X 1913 r.⁸ Reforma ta miała umożliwić szerszym kręgom młodzieży akademickiej korzystanie zarówno z wykładów jak i ćwiczeń fizycznych, gier i zabaw sportowych.

Decyzja z 1913 r. zamykała trwający od 1895 r. proces adaptowania kursu do ośrodka uniwersyteckiego. Oznaczało to zmianę dotychczasowego kursu zawodowego na naukowe, ogólnouczelniane studium wychowania fizycznego. Zreformowany *kurs naukowy Uniwersytetu Jagiellońskiego* nie mógł się rozwinąć, bowiem z powodu wybuchu wojny uległ zawieszeniu, aby odżyć dopiero w 1921 r., przejściowo w kształcie pozauniwersyteckich Państwowych Kursów Wychowania Fizycznego (1921–1924). W 1927 r. powstało Studium Wychowania Fizycznego przy Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego.

---

⁴ *Dziennik Ustaw Państwa dla Królestw i Krajów w Radzie Państwa Reprezentowanych*, R. 1913, nr 231, s. 835–846.

⁵ Arch. UJ, syg. KNG 6; obliczenia na podstawie katalogu uczestników kursu.

⁶ Arch. UJ, syg. KENG 3; obliczenia na podstawie protokołów egzaminów kandydatów.

⁷ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1913/14, 1914/15 i 1915/16...* Kraków 1917, s. 18–19; *Spis wykładów*, (Wyd.:) Uniwersytet Jagielloński. Półrocze zimowe 1913/14, s. 31; toż, Półrocze letnie 1913/14, s. 31–32.

⁸ *Dziennik Ustaw Państwa ...*, R. 1913, nr 231, art. III, pkt. e.: o kursie dla kształcenia nauczycieli gimnastyki, zaprowadzonym na jednym z uniwersytetów.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Kancelaria Kursu Naukowego dla Nauczycieli Gimnastyki nie posiadała stałej siedziby. Mieściła się ona początkowo w Collegium Physicum, następnie w Collegium Novum i Collegium Minus; nie zatrudniano również kancelaryjnego personelu. Prowadzeniem korespondencji zajmował się kierownik kursu, korzystając prawdopodobnie z doraźnej pomocy urzędników Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zakres czynności administracyjnych był zresztą niewielki, gdyż poza bieżącą korespondencją, rejestrowaną w dzienniku podawczym i przechowywaną w układzie chronologiczno-numerowym, prowadzono jedynie odrębny katalog uczestników kursu oraz księgę inwentarzową modeli i biblioteki.

Po zlikwidowaniu kursu jego akta służyły jeszcze do 1918 r. jako podstawa do wydawania odpisów dyplomów, następnie zgodnie z rozporządzeniem ministra wyznań i oświaty z 8 VII 1921 r. zostały przekazane, przez ostatniego kierownika kursu prof. Emila Godlewskiego, do kancelarii Państwowej Komisji Egzaminów Nauczycielskich⁹, a stąd w latach 1937–1953 do Archiwum UJ. W toku porządkowania tej dokumentacji aktowej stwierdzono, że akta kursu stanowią zespół archiwalny nie powiązany kancelaryjnie z aktami sukcesora.

Zespół akt Kursu Naukowego dla Nauczycieli Gimnastyki, po dokonaniu w 1995 r. ostatecznej rewizji, składa się z 7 jednostek inwentarzowych (0,15 mb). Wypełniają go głównie akta organizacyjne, budżetowe oraz cenny zbiór sprawozdań wykładowców, dający wgląd w program i realizację nauczania gimnastyki na przełomie XIX i XX w. Zespół aktowy kursu uzupełniają materiały znajdujące się w zespołach akt Senatu (syg. S II 672) oraz Wydziału Filozoficznego (syg. WF II 526).

---

⁹ Arch. UJ, syg. PKEN 18; *Dziennik urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej*, R. 4: 1921, poz. 130, s. 286.